

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ

У статті висвітлюються теоретичні засади формування культури мовлення учнів загальноосвітніх навчальних закладів: культура розглядається в теоретичному, практичному й етичному аспектах, а також аналізуються її функції.

Theoretical points of comprehensive educational establishments pupils' speech culture formation have been proposed in the article: culture in different branches has been considered, and its functions have been analysed.

Актуальність даної проблеми полягає в тому, що сучасна людина має бути інтелектуальною особистістю, відповідати за форму і зміст сказаного, добирати слова і будувати своє мовлення так, щоб якнайкраще, найточніше передати думку, бути оригінальним у висловлюванні, знати культурну спадщину свого народу, досконало володіти традиційним мовленнєвим етикетом. Для того, щоб відповідати цим критеріям необхідно інтенсивно розвивати культуру мовлення учнів, починаючи з молодших класів, коли формується їх словник, відбувається оволодіння естетичними формами й структурами, що буде запорукою успішного навчання в середній школі, інтелектуального, естетичного й етичного розвитку. Бо саме мова є скарбницею знань про світ, досвід поколінь, основою духовної і матеріальної культури народу.

Метою праці є висвітлення наукових основ формування культури мовлення школярів середніх класів. **Завданнями** — аналіз функцій культури та розгляд її в теоретичному, практичному й етичному аспектах.

Якщо торкатися цього питання, то слід зазначити, що культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії.

Культура є складним суспільним феноменом, який відігравав і продовжує відігравати величезну роль у життєдіяльності людини. Вона впливає на працю, побут, дозвілля, менталітет, спосіб життя як всього суспільства, так і окремої особистості. Є. Подольська, В. Лихвар говорять, що багато пов'язаних з культурою проблем мають глобальний, міжнародний характер. Розвиток культури тісно пов'язаний з прогресом людства, його перспективами. Засвоєння культури – важлива запорука розвитку людської цивілізації, збереження загальнолюдських цінностей [4: 10]. Таким чином, культура – це не тільки досягнення минулого, – вона багато в чому визначає сьогодення і майбутнє не лише окремої особистості, а й усього людства.

Культура суттєво впливає на характер поведінки, стиль і форми спілкування людей, їх свідомість, духовні потреби, ціннісні орієнтації. Рівень культури особистості багато в чому визначає її подальшу долю, кар'єру, життя. Як поступ усього людства, так і розвиток окремої особистості неможливі без засвоєння культурних надбань минулого. Культура в її кращих зразках відбиває те прекрасне й вічне, яке не може й не мусить піти в забуття.

І. Зязюн та О. Семашко зазначають, що призначення культури та роль, яку вона відіграє в людському житті, виявляються в її функціях: пізнавальній, інформаційній, комунікативній, регулятивній, нормативній, аксіологічній, виховній, світоглядній [7: 41].

Важливе місце серед них належить пізнавальній, яка виражається у фіксації в кожному конкретну історичну епоху результатів пізнання навколишнього світу. Регулятивна функція культури реалізується за допомогою певних норм, засвоєння яких необхідне кожному для успішної адаптації в суспільстві. Нормативна функція культури включає надзвичайно широке коло вимог, які пред'являються до духовного світу людини, її знань, світогляду, моральних якостей тощо.

Норми культури в їх зовнішньому виразі проявляються через символіку, певну знакову систему (наприклад, різні знаки уваги).

Нормативна сторона культури яскраво виявляється у звичаях та обрядах. Звичаї – це історично сформовані способи поведінки, що мають вигляд доцільних дій, які здійснюються людьми тієї або іншої спільноти в силу трудової діяльності, під впливом громадської думки, задля відтворення зразка [7: 42].

Звичаї передаються з покоління в покоління. Закріплюючись із плином часу, звичаї переростають в культурні традиції. Культурі притаманна аксіологічна (оціночна) функція. Вона виражає якісний стан культури. Як зазначає М.Закович, культура як система цінностей формує в людини певні ціннісні орієнтири й потреби. Особливе місце належить виховній функції. Культура не лише пристосовує людину до певного природного та соціального середовища, сприяє її соціалізації. Вона ще й виступає універсальним фактором саморозвитку людини і, взагалі, людства. Кожного конкретного індивіда або людську спільність правомірно розглядати як продукт власної культурної творчості.

Світоглядна функція культури виявляється в тому, що вона синтезує в цілісну і завершену форму систему чинників духовного світу особи – пізнавальних, емоційно-чуттєвих, оцінних, вольових [7: 43].

Результати пізнання і самопізнання передаються у вигляді досвіду, життєвої мудрості за допомогою певних кодів – знаків, символів, образів тощо. Це інформативна функція культури. Вона може виявлятися через спілкування людей, в їх практичній взаємодії, перш за все в спільній трудовій діяльності. Тому інформативна функція тісно пов'язана з комунікативною. Саме спілкування, яке правомірно розглядати як явище культури, що активно сприяє розвитку людини, сприяє примноженню її духовного багатства. Уміння володіти словом необхідно кожному, хто хоче чогось досягти у житті. Низька культура мовлення збіднює, принижує людину, бо убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної товстошкірості.

Справді мовлення конкретизує, розширює, збагачує мовні засоби, у мовленні виникають нові значення, нові емоційно-експресивні відтінки: мовлення є джерелом варіантів форм і структур, комбінаторних текстових видозмін. У ньому виявляється наполеглива робота і цілеспрямоване усвідомлення виражальних можливостей мови. О.Семашко зазначає, що здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення, і становлять культуру мовлення.

Визначень поняття “культура мовлення” є чимало. Наприклад, Б.Головін пише, що поняття культура мовлення має два семантичних аспекти: 1) культура мовлення – це сукупність і система комунікативних якостей мовлення і 2) культура мовлення – це вчення про сукупність і систему комунікативних якостей мовлення [2: 7]. М.Ілляш вважає: культура мовлення – це 1) володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усній та писемній формах мовлення, уміння користуватися мовностилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і цілей комунікації; 2) упорядкована сукупність нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування; 3) самостійна лінгвістична дисципліна [3: 5]. У словнику лінгвістичних термінів Д. Ганича та І.Олійника культура мови – це нормативність мови, її відповідність тим вимогам, які ставлять перед мовою в певному мовному середовищі в певний історичний період [6: 108].

Отже, поняття “культура мови” можна розглядати в кількох аспектах – теоретичному, практичному й етичному. Культура мови в теоретичному аспекті (Б.Головін, Н.Бабиц, Г.Винокур) – це лінгвістична галузь філологічної науки, яка досліджує мовленнєве життя суспільства в певний період його існування та встановлює на науковій основі норми користування мовою як основним засобом спілкування людей, формування та вираження думок з метою вдосконалення мови як знаряддя культури.

У практичному розрізі (Н.Соловйова, Г.Олійник, І.Борисюк) поняття “культура мови” розглядається як якість мови, що реалізується в процесі мовлення. Вона виявляється в

дотриманні мовцем нормативності мови: умінні варіативно залежно від стилю мовлення та ситуації спілкування логічно, ясно, зрозуміло, доречно, виразно, різноманітно й естетично висловлювати думку.

Під етичним аспектом культури мовлення (І.Горелов, В.Голдін, Р.Будагов) розуміють загальноприйнятий мовний етикет, який втілюється в типових формулах вітання, прощання, побажання, запрошення, висловлення співчуття тощо. М. Стельмахович пропонує таке визначення мовного етикету: “Під мовним етикетом розуміємо встановлені норми поведінки мовців, правила ввічливості при спілкуванні” [1: 35]. Мовний етикет постав із живої комунікаційної практики народу. Основними його вимогами є: шанування людської гідності, ввічливість, уважність, чемність, стриманість співрозмовників.

Саме в єдності вимог, орієнтованих на особливості кожного з вище наведених аспектів, можливе виховання мовної особистості, адже вчені О.Хорошковська, Л.Кутенко доводять, що набуття вмінь досконалого мовлення, яке характеризується сформованістю його основних комунікативних ознак, а саме: правильності, точності, лексичного багатства, чистоти, доречності, логічності, виразності та норм ввічливості, виробляється ефективно, якщо забезпечується вчителем відповідна організація навчально-мовленнєвої діяльності, яка полягає, передусім, у створенні системи вправ для опанування мовленнєвої культури, спеціальному мовному забезпеченні цього процесу (мовленнєве середовище, позитивне емоційне стимулювання, пізнавальний інтерес, активізація мовленнєвої діяльності), у зразковому мовленні педагога.

Отже, з огляду на все вище сказане стає очевидним, що для отримання позитивного результату під час процесу формування культури мовлення школярів середніх класів необхідно враховувати психолого-педагогічні умови:

- учитель, організовуючи навчально-мовленнєву діяльність з метою засвоєння комунікативних ознак мовленнєвої культури, має враховувати індивідуально-вікові особливості учнів, забезпечувати адекватну мотивацію, доцільне поєднання методів, прийомів і засобів мовленнєвого розвитку;
- добираючи мовні одиниці для використання їх у процесі вивчення української мови, формування мовленнєвої культури, учитель має створювати атмосферу підтримки та словесного заохочування дітей під час побудови висловлювань і спілкування;
- застосування системи вправ у процесі засвоєння учнями культури українського мовлення активізує продуктивну мовленнєву діяльність школярів, поліпшує рівень володіння мовленнєвими вміннями і навичками;
- поступовий перехід від простих до складніших завдань, від повільного до швидкого темпу навчання, виконання репродуктивних, оперативних і тренувальних вправ дозволить школярам ефективно засвоїти доступні їхньому розумінню основні комунікативні ознаки мовленнєвої культури, а надалі – вільно і досконало спілкуватися державною мовою.

Згадані теоретичні положення культури мови дають можливість виховання такого носія мови, який має навички й уміння варіативно висловлювати свої думки залежно від стилю мовлення та ситуації спілкування, добирати такі мовні засоби, які допомагають найбільш точно, ясно, доступно та доцільно з огляду стилістики висловити свою думку, бездоганно володіти всіма засобами літературної мови.

Дбаючи про культуру мови та мовлення слід спрямувати подальші дослідження на піднесення загальної культури суспільства, виховування шляхетної поведінки і стосунків, адже через мову, її засоби відбувається формування особистості, яка прагне до ідеалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановська Л. До теоретичних засад формування культури мовлення // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 33-37.
2. Головин Б. Основы культуры речи. – М., 1980. – 350 с.
3. Ильяш М. Основы культуры речи. – Киев – Одесса, 1984. – 296 с.

4. Історія світової та української культури / В.Греченко, І.Чорний. – К.: Літера ЛТД, 2005. – 464 с.
5. Словник української мови / М.Мандрик. – К.: Наукова думка. – 1973. – Т. IV. – 840 с.
6. Словник лінгвістичних термінів / Д.Ганич, І.Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
7. Українська та зарубіжна культура / М.Закович, І.Зязюн, І.Семашко. – К.: Знання, 2000. – 622 с.

УДК 37.035.6:94 (477)

В.І. Мірошніченко

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В КОЗАЦЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Стаття присвячена аналізу особливостей організації виховання у запорозьких козаків. У центрі уваги знаходиться патріотичне виховання, що відіграло вирішальну роль в житті та військових діях козаків, які прославили себе подвигами в боротьбі за віру, народність та батьківщину.

The article is dedicated to analysis of the particularities to organizations of the upbringing zaporizians cossacks. In the highlight there is patriotic education, played important role in the life and military actions of the cossacks, glorified itself feat in the struggle for faith, nationality and fatherland.

Вивчення проблеми патріотичного виховання майбутніх офіцерів необхідно здійснювати відповідно до вимог принципів історизму, науковості та спадкоємності. Однією з умов реалізації цих принципів є пошук закономірного характеру історичного шляху розвитку процесу патріотичного виховання офіцерського складу.

Невідомою складовою історії військового виховання в Україні є історія військового виховання в козацькій державі. Тому організація патріотичного виховання українського козацтва потребує окремого аналізу.

Різні аспекти військового виховання розглядалися у працях В.В.Ягупова, І.С.Колодія, В.С.Маслова, Г.Д.Темка, І.О.Грязнова, А.В.Галімова. Але названі автори не ставили перед собою завдання спеціального ретроспективного дослідження процесу патріотичного виховання запорізьких козаків.

Метою статті є ретроспективний аналіз особливостей організації патріотичного виховання молоді в козацькій державі.

У XVI-XVIII ст. в Україні сформувався особливий тип культури – козацький. Запорізькі козаки мали велике політичне, культурне, релігійне значення для історії України. Вони не лише продовжували славні традиції своїх попередників, не лише були головною рушійною силою у боротьбі українського народу за волю, але й охороняли весь слов'янський світ від мусульманської загрози.

Запорізьким козаком-січовиком вважався кожен, хто по прибутті на Січ вписувався у військовий список. Для цього потрібно було відповідати таким умовам: бути вільним, не мати сім'ї, знати мову, бути православним та пройти на Запоріжжі підготовку з військової справи не менше, ніж три роки. Пізніше, у XVIII ст., підготовка тривала близько року. “Кандидат, який здатний зносити труднощі січового життя, отримував вовняну козацьку одягу. Один рік він мусить вислужувати старшому козакові, лише після цього отримував повні права січового козака” [1: 48 – 49].

Для козака патріотизм означав любов до рідної землі, гордість за минуле і сьогодення свого народу, прагнення захищати його інтереси. Патріотизм для січовика нерозривно пов'язаний з культурою міжнаціональних відносин. Як відомо, культура міжнаціональних відносин виявляється в міжнаціональних економічних і духовних зв'язках різних народів, у дотриманні певного морального такту і взаємної поваги людей різних національностей, у їхньому спілкуванні і неприпустимості будь-якої зневаги до мови, національних звичаїв і